

УДК 281.9 (477)

О. А. Альошина*старший викладач кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»*

З'ЇЗД УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ

У статті висвітлено маловідомі матеріали про проведення з'їзду представників української громадськості на Волині. Розкрито перебіг зібрання та зроблено аналіз основних питань, винесених на розгляд його учасникам. Висвітлено позицію громадських діячів на проблеми функціонування українських шкіл та діяльності церкви.

Ключові слова: громадськість, товариство, з'їзд, українізація.

Съезд украинской православной общественности и культурно-образовательных организаций Волини

В статье показано малоизвестные факты проведения съезда представителей украинской общественности Волини. Рассмотрено ход собрания и сделано анализ основных вопросов, вынесенных на рассмотрение его участниками. Показано позицию общественных деятелей на проблемы функционирования украинских школ та деятельности церкви.

Ключевые слова: общественность, товарищество, съезд, украинизация.

The congress of Ukrainian religion public and cultural and educational organizations of Volyn region

The little known materials about the realization of the congress of the Ukrainian public of Volyn region are elucidated in this article. The course of the congress is exposed and the analysis of main questions, that were proposed to be discussed by its participants, is made. The attitude of public figures towards the activity of Ukrainian schools and the action of the church is elucidated.

Keywords: public, association, congress, ukranization.

Впродовж 1920-х рр. український церковний рух на Волині набрав усе чіткіших обрисів, але водночас він почав втрачати динаміку. Більше того йому протистояла більша частина церковної ієрархії Православної церкви, свідомість якої сформувалася за часів Російської

імперії. Ієрархія зайняла відверто антиукраїнську позицію, намагалася проводити через церкву русифікаційну, ворожу культурно-національним й церковним інтересам корінного українського населення політику, що спричинило загострення та хаос в усьому церковно-громадському житті. Усе це обумовило посилення національно-церковного руху, який виступив головним чинником боротьби за українізацію Православної церкви в межах Польщі.

Масив вітчизняної історіографії, присвячений питанням церковно-релігійного життя Волині у міжвоєнний період, досліджувався сучасними істориками і релігієзнавцями, зокрема І. Власовським [2], Б. Савчуком [12], В. Борщевичем [1], М. Кучерепою [9]. Проте зазначена тема залишається малодослідженою вітчизняним науковцями. Новизна полягає у висвітленні, на основі залучення архівних джерел та періодичних матеріалів, маловідомих фактів проведення з'їзду православних діячів та культурних організацій у Рівному.

Головними ініціаторами та організаторами церковно-громадського руху за українізацію церкви та функціонування українських інституцій на Волині стали просвітяни та представники української інтелігенції. Як наслідок, члени товариства «Просвіта», як однієї з найвпливовіших інституцій, не могли залишатися осторонь цих важливих проблем. Іншими словами, за умов, коли реформи в церкві запроваджувалися повільно, національно свідомо інтелігенція прагнула частково перебрати на себе функції рушійної сили з прискорення процесу українізації церкви.

Вважаючи церкву одним з головних рушіїв культурно-національного життя українців, українська громадськість, а, зокрема, А. Річинський висунув ідею скликання у Луцьку церковного з'їзду, який би сприяв урегулюванню низки проблем православного церковного життя українців у Польщі.

Важливим кроком на шляху підготовки до цього з'їзду, який мав вирішити важливі питання, пов'язані із поглибленням та динамізацією українізації православного церковного життя в Польщі, став з'їзд представників української православної громадськості в Рівному.

26 вересня 1926 р. у Рівному був проведений з'їзд, який став першим кроком на шляху до реалізації визначеної мети. Це було зібрання представників українських культурно-освітніх організацій Волині за участі представників від Холмщини і Підляшшя, а також зацікавлених осіб із Галичини та Полісся. Цей з'їзд зібрав понад 100 делегатів [12, с. 84].

Окрім того, на з'їзді приймали участь інші учасники: О. Терлецький і Л. Ясінчук, як представники «Рідної школи», Р. Магала – представник львівської «Просвіти», редактор Д. Палій – представник «Пласту», сенатор М. Пастернак – представник хелмської «Рідної хати». Крім зазначених делегатів, були присутні послы сейму – С. Хруцький, С. Козицький, Б. Козубський, а також сенатори М. Черкавський і О. Карпінський [3, арк. 114–123].

Нарада зібрання була розпочата о 12 годині із виголошення промови сенатора О. Карпінського, в якій він привітав учасників і побажав усім присутнім успіху під час зібрання. За його ініціативи було запропоновано обрати президію з'їзду. До її складу увійшли: голова президії – сенатор О. Карпінський, заступники президії – Владевський, А. Річинський, сенатор М. Черкавський, послы Б. Козубський і С. Козицький, секретарі – А. Кентржинський і Н. Кібалюк.

Порядок денний складався з наступних пунктів:

- справа української приватної освіти;
- справа фізичного виховання;
- шляхи та методи організації;
- координація роботи «Просвіти»;
- святкування 10-річчя «Просвіти» та інші пропозиції.

На запитання делегата із Ковельської «Просвіти» було визнано вважати рішення цього з'їзду за директиви обов'язкові для всіх осередків «Просвіти» на Волині. Таке рішення свідчило про важливість проведення такого зібрання.

Під час обговорення цих питань делегатами були проголошені звернення й заохочення до покращення взаємовідносин та контактів в культурно-освітній праці східних земель Польщі. Після цих промов секретар А. Кобринський ознайомив учасників із привітальною телеграмою від посла Вазиносюка, прочитав листи від студентів-волинян з Праги та Ревізійного союзу зі Львова [5, арк. 106].

Після цього відбулося обговорення пунктів порядку денного. Пункт перший виголосив секретар «Просвіти» м. Рівне А. Кентржинський на тему «Справа приватної освіти на Волині». В цій доповіді він доводив, що українська освіта була найкраще організована та функціонувала в період між 1917–1920 рр. і почала занепадати. Доповідач покладав всю провину такої ситуації на «польські управлінські фактори», польську адміністративну владу, яка систематично перешкоджала нормальному функціонуванню української освіти. На думку, А. Кентржинського боротьба за українську школу управління є беззаперечно примарною і дуже важкою. Однак він зауважував, що

українське населення не має можливості «чекати на завершення цієї боротьби» [5, арк. 107]. Причиною цьому він вважав той факт, що на українські маси щораз більше впливають польська і російська культури. Вплив цих культур, – продовжував він, – є небезпечним для розвитку української культури, тому що денационалізує українське населення. Доповідач закликав присутніх не допустити цього й докласти зусилля для того, щоб найенергійніше чинити опір польським і російським націоналістам. Однією із форм такого протиставлення цим впливам А. Кентржинський вбачав у заснуванні мережі приватних українських шкіл на всій території Волині. Роботу по організації цих приватних шкіл, враховуючи вище зазначені обставини, пропонувалося провести з усією інтенсивністю. Ця пропозиція доповідача була підтримана більшістю учасників з'їзду.

Крім того, під час дискусії на підтвердження висловленого виступив Дрозовський, вчитель та член відділу обласної ради м. Рівне, котрий навів низку аргументів, які підтверджували «факт переслідування української освіти польською владою» [5, арк. 108].

Після висловлених пропозицій, з'їзд ухвалив наступне: по-перше, розпочати пропагандистську акцію для підтримки української приватної школи і залучити українців до пожертвування коштів на її розвиток. З цією метою зобов'язали всіх членів «Просвіти» стати членами організації «Рідна школа». По-друге, утворити спеціальні шкільні секції при своїх відділах і, одночасно з цим проводити агітацію на шпальтах української преси, зокрема в спеціальних статтях під назвою «Засновувати народні школи». Також залучити українські культурно-освітні організації на Холмщині та Поліссі приєднатися до ухвал цього з'їзду у справі українського шкільництва.

До найбільш характерних ухвал належало рішення стосовно підпорядкування українського педагогічного товариства організації «Рідна школа». Тому в зв'язку з цим було прийнято визнати за єдину найвищу владу української освіти на Волині для всіх існуючих шкіл організацію «Рідна школа» у Львові. Для цього запропонували звернутися до головного управління цієї організації щодо поширення її повноважень на території Волинського воєводства, а також делегувати спеціального інструктора задля організації тут філії «Рідної школи» [10, с. 5].

Надалі щодо питання фізичного виховання молоді виголосив промову С. Семенюк. В цій доповіді він пропонував заснувати спортивні і скаутські секції «Пласт» при відділах «Просвіти». Ця промова викликала жваву дискусію серед присутніх і в результаті було ухвалено

утворити спортивні і скаутські секції, в їх організації та роботі використовувати розроблені програми «Пласту» і їх роботу підпорядкувати осередку «Пласту» у Львові [5, арк. 108].

Питання координації роботи «Просвіти» висвітлив А. Кентржинський. У своїй доповіді він детально ознайомив присутніх із розвитком «Просвіти» на Волині. При цьому доповідач підкреслив, що організаційна робота є нескоординована і немає єдиної визначеної мети функціонування. Ним було зазначено про необхідність підпорядкування Волинської «Просвіти» Львівській. З цього приводу висловився посол С. Козицький і не підтримав цю пропозицію, вказавши, що слід було б ретельніше зорганізувати роботу «Просвіти» на Волині, оскільки «не вірить, що підпорядкування львівській «Просвіти» може дати плідні результати» [5, арк. 109]. Проте ця пропозиція не була підтримана більшістю учасниками з'їзду. В результаті щодо цього питання було вирішено звернутися з дорученням до головної ради «Просвіти» у Львові здійснювати керівництво організаційною роботою товариства в регіоні. Також усі члени Волинської «Просвіти» були зобов'язані записатися в члени львівського осередку, незалежно від того, до якого з відділів «Просвіти» вони належали [12, с. 58].

Свою наступну доповідь А. Кентржинський присвятив святкуванню 10-річчя існування «Просвіти» на Волині. Він зазначив, що необхідно відсвяткувати цю річницю, оскільки «Просвіта» відіграє особливу і виняткову роль в суспільному та культурному житті українського населення Волині. Його опонентом виявився посол С. Козицький, який з прикрістю зазначав про свою незгоду з приводу святкування. Свої переконання він виводив з того, що не всі осередки «Просвіти» були засновані одночасно та констатував, що це святкування слід було б організувати лише для Рівненської та Кременецької «Просвіти», які були засновані в 1917 р., а усі інші осередки виникли дещо пізніше зазначеної дати. Тому остаточно було вирішено відзначати цю річницю в м. Рівне і Кременці, а на ці святкування направити делегатів з інших міст.

Делегати з Володимирського та Горохівського повітів звернулися до президії з'їзду з проханням сприяти у прийнятті волинським воєводою справи відкриття «Просвіти» у м. Володимирі та Горохові, оскільки адміністративна влада цих міст не дає дозволу та перешкоджає їх відкриттю. Вони наголошували на тому, що в цій справі необхідне правове врегулювання питання діяльності «Просвіти» у Волинському воєводстві. Вирішення цього питання сприяло б усуненню усіх перешкод в роботі «Просвіти», які чинить польська ад-

міністративна влада, та допомогло б створити бібліотеки-читальні. Щодо цього була внесена пропозиція посла С. Козицького, котрий запропонував відкрити бібліотеку-читальню через 14 днів після повідомлення адміністративної влади незалежно від того чи буде отримано відповідь і надано дозвіл на її функціонування [5, арк. 111].

Проте реакція учасників з'їзду на запропоновану пропозицію була неоднозначною, оскільки члени Рівненської «Просвіти» не бажали наражати себе на переслідування з боку польської виконавчої влади. Тому з приводу цього було ухвалено передати питання про усунення перешкод в діяльності «Просвіти» присутнім на з'їзді послам і сенаторам для подальшого їх вирішення.

Крім того, вільним голосуванням ухвалили надіслати від імені з'їзду привітальний лист професору М. Грушевському з нагоди святкування його 40-річного ювілею та привітання з'їзду українських вчених, який відбудеться 3 жовтня 1926 р.

Наступним виступив А. Річинський, відомий громадський діяч Волині, який свою доповідь присвятив нагальним проблемам церковного православного життя на теренах Волині. Однією із найголовніших проблем, в обговоренні яких активну участь взяла більшість його учасників, було питання церковних справ. Наслідком доволі гострої дискусії на з'їзді стало те, що на пропозицію А. Річинського його учасники ухвалили: по-перше, у тих повітах, де відсутні легальні церковні братства, утворити повітові церковні комітети як церковні секції відповідного осередку «Просвіти» [11, с. 9]; по-друге, доручити цим комітетам керівництво справою українізації церкви у своїх повітах; по-третє, встановити постійний зв'язок з іншими комітетами з метою створення Волинської церковної української ради, яка буде повноважна обороняти справи «національної церкви як однієї з найважливіших виховних і освітніх основ українського народу» [8, с. 83]. Така готовність української громадськості до організації єпархіального життя не могла не звернути на себе увагу митрополії, оскільки розгалужена організаційна мережа культурно-освітніх українських закладів, націлених на реформування синодально-консисторного устрою церкви, потенційно могла зробити його реальністю [7, с. 171].

Також з'їзд доручив його президії надіслати главі Православної церкви в Польщі митрополиту Діонісію (Валединському) меморіал, де його учасники вказали б вищій церковній владі на «ненормальне становище Православної церкви», а також зосередили увагу владики на низці потреб, які, на їхню думку, вимагали негайного вирішення [2, с. 35]. У ньому, зокрема, зазначалося, що замість наближення церкви

до народу, більшість якого є українцями, церковна влада «витрачає свої сили на затримання серед нашого народу російського духа, тобто всього того, що насаджувалося і культивувалося російськими урядами з мотивів чисто політичних. Єдиний спосіб врятувати православну віру – це наблизити церкву до народу, а нарід до церкви» [13, с. 9].

На з'їзді було висунуто низку конкретних вимог до церковної ієрархії: по-перше, призначити українських єпископів у Володимирі, Луцьку, Кременці; по-друге, реорганізувати та українізувати духовну консисторію в Кременці; по-третє, розіслати духовенству накази, щоб воно не «поглиблювало прірву між церквою та народом» і задовольнило прохання парафій про українізацію богослужінь; по-четверте, притягти до духовного суду єпископа Поліського Олександра (Іноземцева) за «постійне цькування українських священників», а звільнених прийняти на перші вільні вакансії у Волинській єпархії; по-п'яте, заборонити поширення періодичних російських видань по парафіях та розпочати видавництво релігійно-моральної літератури українською мовою; по-шосте, видати підручники українською мовою для навчання релігії в початкових та середніх школах; оголосити конкурс на підручники, яких на вистачає та усунути вчителів, які не можуть викладати Закону Божого українським дітям рідною мовою; по-сьоме, навчання та виховання майбутнього духовенства доручити педагогам-українцям при цьому «відкидаючи усякі спроби «утраквізації» духовного семінара в Кременці та духовних шкіл у Дермані»; по-восьме, організувати курси для навчання дяків українського письма, українського церковного співу та церковного статуту по всіх повітах Волині; по-дев'яте, змінити персональний склад митрополичої комісії з перекладу богослужбових книг українською мовою через її бездіяльність, оскільки «за півтора роки вона нічим не виявила свого існування». Також визнати опублікований Синодом «Статут канонічного устрою Польської Автокефальної Православної Церкви» протиканонічним, оскільки він не врахував постанов Крайового Помісного собору, джерел канонічного права, позбавивши нижче духовенство та мирян від активної участі в церковному житті та встановив «сувору систему ієрархічного підпорядкування, нечувану у Православній східній церкві знану досі лише в церкві римо-католицькій» [5, арк. 114–116].

На підставі цих домагань з'їзд запропонував «відкинути цей статут і виробити новий, який дійсно відповідав би вимогам і духові канонів» [13, с.10]. Зрештою з'їзд надіслав митрополиту Діонісію меморіал, де містилися конкретні пропозиції щодо подальшої українізації церкви. Відомо, що меморіал був розглянутий на останній сесії Си-

ноту, однак представники церковної ієрархії не дали своєї відповіді. Згодом цей меморіал громадські діячі надіслали також волинському воєводі [3, арк. 9].

А. Річинський та його однодумці вважали, що не повинні стояти осторонь від загрозливих процесів, що відбувалися в церкві. Вони писали у меморіалі з цього приводу: «Ми вважаємо можливим розпочати організацію православної людності не з окремих парафій, а відразу з цілої національної групи вірних. Першим кроком на цьому шляху має бути Український церковний з'їзд, який повинен покласти основу організації православного населення українського» [14, с. 2-3].

Щодо висловленого питання виступив посол С. Хруцький, котрий запропонував не приймати жодних радикальних рішень стосовно цього, оскільки це досить складне питання і воно потребує додаткового часу для його опрацювання. Як референт церковних справ у сеймі він взяв на себе усю відповідальність перед українською громадськістю і запевняв, що сприятиме позитивному вирішенню і отриманню бажаних результатів цієї справи. Як наслідок, було вирішено делегувати посла С. Хруцького до спеціальної комісії з метою вирішення питань цих резолюцій та передати матеріал, представлений А. Річинський, на розгляд цій комісії, цим самим знімаючи відповідальність з членів президії з'їзду.

Перед закриттям з'їзду промову виголосив Лев Ясінчук і редактор Дмитро Палій, котрі підкреслили, що «освіта і добробут є тими чинниками, які здатні підняти на ноги український народ. Проте необхідно виховувати в молоді відповідний характер і сильну волю». Л. Ясінчук наголошував, що це можливо лише завдяки поширенню серед українського народу освіти, організації й об'єднанню в культурно-освітній сфері. Д. Палій зазначив, що проведений з'їзд став першою спробою зламати «сокальський кордон» на західноукраїнських землях [5, арк. 130].

Після цього зібрання в різних містах почали формуватися місцеві комітети для підготовки та обрання делегатів на церковний з'їзд у Луцьку. Члени «Просвіти» намагалися створити оптимальні умови для організації та проведення подальших дій. При багатьох її осередках були створені церковні секції, що мали займатися усіма справами українізації церкви. Для роботи з населенням ініціативною групою було підготовлено та надруковано 10 тисяч листівок, де критикувалося проросійське духовенство й наголошувалося на необхідності негайно реалізувати «декларації» про українізацію церкви [6, арк. 14]. Навіть польська влада зазначала, що ідея українізації Православної

церкви поширювалася за посередництвом «Просвіти», яка розповсюджувала свій вплив на зібрання православних в тих місцях, де вже функціонували філії товариства [4, арк. 54]. Так, один із польських урядових звітів цього часу фіксував «передз'їздову агітацію» серед сільського населення не лише на теренах Рівненщини, а й Ковельщини та Володимирщини [6, арк. 9].

Отже, гострота національного питання через тиск польської влади та російської церковної ієрархії накладала свій відбиток на бачення змісту освітніх та церковних реформ українською громадськістю. Перебуваючи в стані національних утисків, лідери української православної громадськості та члени Волинської «Просвіти» піднімали проблему українізації церкви.

Зібрання представників українських культурно-освітніх організацій Волині у Рівному стало своєрідним підготовчим етапом у подальшій активній діяльності відомих громадських діячів і поштовхом до підготовки та проведення Луцького церковного з'їзду 1927 р. Хоча з'їзд у Рівному не набув такого резонансу як церковний з'їзд у Луцьку, проте він став першим поштовхом до визначення правового становища та українізації Православної церкви в Польщі. Рішення з'їзду засвідчили прагнення української православної громадськості за відстоювання своїх прав на українську освіту та церкву в умовах тиску польської влади. Позитивним моментом, було те, що з'їзд визначив нагальні проблеми, що назріли як в церкві, так і в освіті та розробив низку пропозицій щодо їх вирішення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борщевич, В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ті роки ХХ ст.) : Монографія / В. Борщевич. – Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с.
2. Власовський, І. Луцька «Просвіта» (10 років просвітянської праці 1918–1928 рр.) / І. Власовський. – Львів, 1928. – 62 с.
3. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9-а, спр. 410, 75 арк.
4. Держархів Волинської обл., ф. 198, оп. 1, спр. 3, 103 арк.
5. Держархів Рівненської обл., ф. 300, оп. 1, спр. 95, 171 арк.
6. Держархів Рівненської обл., ф. 33, оп. 4, спр. 25, 328 арк.
7. Кукурудза, А. Р. Демократизація православ'я в 20-х рр. ХХ ст. (український контекст) : [Монографія] / А. Р. Кукурудза – Рівне : Видавець Зень О., 2008. – 249 с.
8. Купранець, О. Православна церква у міжвоєнній Польщі 1918–1939. / О. Купранець. – Рим, 1974. – 209 с.

9. Кучерепа, Л. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) / М. Кучерепа, Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині : Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права. – Луцьк, 2004. – С. 81–85.
10. На один шлях // Громада. – 1926. – Ч. 45. – 31 жовтня. – С. 5.
11. Після Рівненського з'їзду // На Варті. – 1926. – № 19–20. – С. 9–10.
12. Савчук, Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 154 с.
13. Санація чи компрометація // На Варті. – 1926. – № 19–20. – С. 3.
14. Українізація Владимир-Волынского собора // Свет истины. – 1927. – № 1. – С. 8.